

Pişəvərinin BACISI

Suğra xanım Azəri (Cavadzadə) - 21 Azər Hərəkatının lideri, Azərbaycan Demokrat Firqəsinin qurucusu və rəhbəri Seyid Cəfər Pişəvərinin bacısıdır.

Azərbaycanın hər iki tərəfində və İraqda yaşayıb işləmişdi. İctimai-siyasi fəaliyyətə maraq göstərmişdir. ADF-nin fəal üzvlərindən olmuş, ictimai işlərdə çalışmışdır. Həyat yoldaşı Mirağa Azəri Azərbaycanın hər iki tərəfində İraqda Dəmiryolu və körpüsəlmə üzrə mühəndis işləyibdir. Bu gün Azərbaycanada inşa edilmiş bir körpü onun adı ilə bağlıdır. İş elə gətirmişdi ki, Suğra xanım qardaşı Seyid Cəfər Pişəvəri ilə tək uşaqlıqda deyil, sonralar da uzun müddət ailəlikcə bir yerdə yaşamış, qayğıkeş bir bacı kimi Pişəvərinin həmdərdi və sirdaşı olmuşdur. Azərbaycan EA-nın elmi işçisi Pərvanə Məmmədli 94 yaşlı Suğra xanımın öz qardaşıyla bağlı söylədikləri xatirələri qələm almışdır. Həmin xatirəni sizə təqdim edirik.

O, Ağır Gündə Doğulmuşdu Cəfər də Bülbüldəki yeni məktəbə gedirdi. Bir neçə aydan sonra müəllimi atamı çağıraraq dedi ki, mən bacardığımı ona öyrətdim, nə kitab verirəmsə, hamısını bilir, hafizəsi güclüdür, çox irəli gedəcək. O, əmək fəaliyyətinə də çox erkən başlamışdı. Seyid Cəfər oxuduğu məktəbdə həm də işləyirdi-zəngi çalır, qar-pəncərəyə diqqət edirdi.

13-14 yaşlı bu oğlana müəllimlər hərdən dərs keçməyi də etibar edirdilər. Sonralar təhsilini Sabunçuda davam etdirdi. O vaxtlar cənubdan çörək pulu qazanmaq üçün Bakıya çoxlu kəndlilər gəlirdi. Səhər erkəndən işə gedən fəhlələr 200 q.ət, 100 q. noxud, bir dənə soğan, içində su olan saxsı bir bardağa alıb, balaca bir həyətdəki sobanın üstünə qoyur, axşam da gəlib onu götürüb yeyirdilər. Qazandıqları bir manatla dolanırdı, hələ ondan cənubdakı ailələrinə göndərirdilər.

Neft quyularında işləyirdilər. Quyunu qazanda əvvəl qaz çıxırdı, çox vaxt biçərələr qazdan boğulur, elə oradaca can verirdilər. O, belə şeyləri çox görmüş və bu haqda çox fikirləşmişdi. İnqilabi ruh da onlar belə halları gördükdən sonra yaranmışdı. Bizdən tez ayrı düşmüşdü. Üzünü çox vaxt evdə də görmürdüm.

Qazanıb yığıdığı pullara da Xırdalanda iki otaq kirayə eləmişdi. Gün ərzində elə olurdu ki, tələbələr 2-3 növbəli dərs keçirdi. Atam onu danlayıb deyirdi ki, çox çətin iş yapırsan, bacarmazsan. O isə atama qulaq asmırdı. Beləcə, üç il müəllimlik etdi. Əslində atamın ona təsiri daha çox olmuşdu. Atam Səttarxanın yaxın mücahidlərindən idi. Hələ o vaxtlar atamla dostları arasında fədailər, inqilabçılar barədə söhbətlər olurdu. 11-12 yaşlı Seyid Cəfər də həmişə onların qulaq yoldaşı olardı. ... İki bacı, üç qardaş olmuşdu. Qeyd etdiyim kimi böyük bacım Rüksarə qızdırma xəstəliyindən bizi vaxtsız tərək etdi. Xatirəsini yaşatmaq üçün adını böyük qızıma qoydum. Həyat yoldaşım çox səmimi və ciddi adam idi. Seyid Cəfərlə yaxın dost idilər. Bizim beş övladımız olub...

Son beşik qızım Fəxri və nəvəmlə bir yerdə yaşayıram. O biri qardaşlarımdan biri həkim, o biri isə mühəndis idi. Mirsəlim əvvəllər "Hüriyyət" qəzetində məqalələr yazırdı. Peterburqda oxuyub Dəmiryolu-Su-Şosse yolu üzrə mühəndis olmuşdur. Bakıda o vaxtlar içməli su məsələsi çətin idi. Tək-tək dövlətlilərin həyətinə su olardı. Suyu tək Zeynalabdin Tağıyev çəkirdi. Sonralar Şamaxı və Quba tərəflərdən Bakıya su çəkilməsində onun böyük rolu olub. Kiçik qardaşım Mirxəlil

Seyid Cəfər

S.C.Pişəvərinin tanıyanlardan bir neçəsinin onun haqqında xatirələri disketə yazılmış və dicital formuna köçürülmüşdür

uzun müddət Bakıda Musa Nağıyev adına xəstəxananın IV korpusunun müdiri olub. Həm də Tibb institutunda dərs deyirdi... Seyid Cəfər elə uşaqlıqdan çox mütləq edirdi. Dünya malı, var-dövlət onu heç maraqlandırmırdı. Evdə, çöldə işləməklə arası yox idi. Anam da onu həmişə elə bu xasiyyətinə görə danırdı. Hərdən yanına dost-yoldaşları gələndə ya qızgım mübahisələr edər, ya da teatr oyunu çıxarırdılar.

Bir yandan da erməni- müsəlman davası camaatı yaman günə qoymuşdu. O nankorlar həmişə bayram vaxtı- Novruzda quldurluq edir, evləri soyur, araya qan salırdılar. O vaxtlar bu hadisələrlə bağlı kədərli bir şeir dillərdə dolayırdı. Adı gərək ki, "Yaşardı gözəl əsgərlərimizin gözü" idi. Seyid Cəfəri qəzaya salanda bir ermənidən istifadə etdilər. Mənim bir cavan oğlum da 23 yaşında bir erməni hiyləsinin qurbanı oldu...

Qardaşımın gördüyü ictimai-siyasi işlərdən çox yazıblar. Onun üçün də bu barədə çox danışmayacağam. İlk məqaləsi gərək ki, "Yoldaş" qəzetində çıxmışdı. Sonralar özü elə 17-yə yaxın qəzet çıxarırdı.

Seyid Cəfər evlənin

Seyid Cəfər şah sarayına yaxın bir qızla evlənmişdi. Atası şahın etibar etdiyi məmurlardan idi. Anası isə Tiflis türklərindən idi (Azərbaycanlı türk). Çox gec evlənmişdi, peşəkar inqilabçı idi. Evləndə sarayla əlaqəsi olan qızla evlənmişdi ki, saraya nüfuz edə bilsin. Seyid Cəfər işi ilə bağlı bir yerə gedəndə Məsumə mənim yanımda qalardı. Seyid Cəfərə qarşı çox nəzakətli, qayğıkeş idi.

Onun işlərinə qarışmaz, onun rahatlığı üçün həmişə şərait yaradardı. Məsumə xanım yaxşı tar çalardı. Bircə oğulları qaldı. Atasının evdən son gedişində oğlu Deryusun 20 yaşına vardı.

Həyat yoldaşının müəmmalı ölümündən sonra Məsumə xanım Bakıda qala bilmədi. Deryuş da sonra bibisi qızı-yəni böyük qızım Rüksarə ilə evləndi. İki övladları oldu. Biri atasının, o biri isə atasının sənətini seçib, mühəndis və həkim oldular.

İndi Almaniyada yaşayırlar. Mənə bəzən qardaşım ilə bağlı qəribə suallar verirlər. Onlardan bir də S.C. Pişəvərinin vəsiyyətnamə yazıb qoyması ilə bağlıdır.

Onun axı, cəmi 55 yaş var idi. Bizim Şərqi aləmində vəsiyyəti adətən ölümqabağı yazıb qoyurlar. Bunu da adətən ahıl, yaşlı, bir də tezliklə öləcəyini bilən və duyulan xəstə adamlar edirlər. O ömrü boyu çox əziyyətlərə qatılmışdı. 11 il "Qəsri-Qacar" həbsxanasında saxlanılaraq işgəncələrə dözmüşdü.

Oradan çıxanda onu çətinliklə tanıya bildim. O, ağbəniz idi, iri gözləri vardı. Uşaqların içində ən gözəgəlimlisi idi- zahiri anama çəkmışdi. Zindandan azad olanda qarayanız olmuş, gözləri alacalanmışdı. Azərbaycan Milli Hökumətinin qələbəsin-

dən çox fərəhlənirdi.

Yetim uşaqları küçələrdən yığırdırmış, kəndlilərə torpaq paylamış, qadınlara hüriyyət vermiş, türk dilli məktəblər açmışdır. Biz o zaman ailəmizlə İraqda idik. Yoldaşım Sultanabada dəmiryol çəkilişinə rəhbərlik edirdi. Bizə məktub yazmışdı ki, nəyi gözləyirsiniz, qayıdın Vətənə.

S.C.Pişəvəri bizə heç nə götürməyə icazə vermədi. Dedi ki, 2-3 günə yenə qayıdacağıq. Amma səfərimiz çox uzun çəkəsi oldu. Əvvəl Astaraya, sonra isə Naxçıvana getdik. Seyid Cəfər öz məşinimin ixtiyarını mənə və xanımına vermişdi. O vaxtlar Azərbaycanın birinci katibi olmuş M.Bağirovla onun arasında məxfi söhbət olmuşdu. M.Bağirov çalışırdı ki, o, sərhəd rayonlarından imtina etməyə razılıq versin. Bunun üçün ona çox şey boyun olurdu. Qoşun, silah-sursat, ümumiyyətlə hər nə istəsə idi alacaqdı. Lakin S.C.Pişəvəri buna heç cür razı olmamışdı. O deyir ki, bu işə qol qoysam xalq mənə nə deyər?

M.Bağirovun İ.Stalinlə sonuncu dəfə danışdığından sonra Pişəvəriyə fikirləşmək üçün vaxt verilmişdi. O zaman 3 gün ərzində bütün sərhədlər açıldı. M.Bağirovla söhbətdən sonra onun qanı çox qaralmışdı. Deyirdi ki, bizi bura gətirməklə aldatdılar. Onun dediyi işə razılışsam, mənə nə deyərlər? Qayıtmalı olacağam, qoşunları yığacağam.Lazım gəlsə fədailəri başımıza yığıb partizanlıq edəcəyik. Son sözlərindən biri də bu oldu ki, burda daha qalmaq olmaz, səhər də olmasa, o biri gün yola çıxmalıyıq.

Bakıda və SSRİ-nin bir çox rayonlarında yerləşdirildi fədailərin hər bir ehtiyacı ilə özü məşğul olurdu. Yuxarıdakı sözləri deyəndən sonra o, fədailərinə pul və paltar çatdırmaq üçün maşına minib yola düşdü. Onu da deyim ki, son 3 gün ərzində şəxsi sürücüsünü (Çeşməzərin qardaşı idi) dəyişdirmişdilər.

Mənə naməlum olan sürücünü isə mənəndən maşını təmizləmək üçün bəzi şeylər soruşanda görə bildirdim. O, bunu deyəndən sonra fədailərinə paltar çatdırmaq üçün maşına minib yola düşmüşdü. 1947-ci il iy-

ulun 11-də o, avtomobil qəzasına düşüb həlak oldu. Dediilər təsadüfi hadisədi, qəzadı, filandı... Bir onu bilirəm ki, öləsi var, gədəsi yoxdu deyən o Seyid Cəfər, bizim Seyid Cəfərin qatili oldu!

Təqdim edən Pərvanə Məmmədli, Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat institutunun Cənubi Azərbaycan ədəbiyyati şöbəsinin elmi işçisi

S.C.Pişəvərinin yaxşı tanıyan və onunla bir müddət həmkarlıq etmiş H.Ciddi "Seyid Cəfər Pişəvəridən xatirələr" başlıqlı yazısını kiçik ixtisarla təqdim edirik.

Biz öz haqqımızı zorla almalyıq!!

Mən Mircəfər Pişəvəri ilə 21 Azər nehzəti gecəsi də görüşmüşəm. Həmin gecə Təbriz üzük qaşı kimi hər tərəfdən ətraf kəndlərdən gələn fədai dəstələri vasitəsilə mühasirəyə alınmışdı. Polis və jandarm dəstələri şəhər içərisində xalq tərəfindən tərkisilahl edilmişdi. Ordu hissələri ömrə müntəzir halda otursa da şəhər "no!" adlı silahlı qüvvələrin əlində idi. Axşam saat 8-də məni Mərkəzi Komitəyə çağırıldı. Məndən başqa 9 nəfər də gizli silahlı dəstələrin başçıları ora dəvət olunmuşdu. QulamRıza İlhami və Mirrəhim Vilai Pişəvərinin yanında idilər. Onlar çıxdıqdan sonra Pişəvəri bizim hamımızı birlikdə qəbul etdi. Biz silahlarımızı təhvil verib içəri girdikdə Pişəvəri ayaq üstə telefonla danışdı. O, çox əsəbi halda deyirdi: - Ağayə Dirəxşani (sərtip Dirəxşani o vaxt Təbrizdəki silahlı qarnizonun başçısı idi) siz başa düşün ki, indi mühasirədəsiniz. Yaxşı olar ki, qardaş qanı tökülməsinə yol verməyö-sünüz. Təbrizdə nizamilərdən başqa bütün silahlı qüvvələr təslim olmuşlar. Mərkəzi Komitə məni bu barədə sizinlə danışmaq aparmağa məmur etmişdir. On dəqiqədən sonra sizin yanınızda olacağam... Telefon dəstəyini Pişəvəri yerə qoyduqdan sonra bizə dedi: Təbrizdə 8 polis məntəqəsi vardır. Siz hər biriniz bir məntəqəyə gedib nahiyələri (şöbələri) təhvil almalısınız. Sərtip Dirəxşani təslim olsa daha heç bir vuruşma qorxusu yoxdur.

Ehtiyatlı olmalısınız ki, səhərdə pozğunçuluq və qarət halları baş verməsin. Əks təqdirdə düşmənlərimizin (İran rejimi) əlinə bəhanə keçib bizi qarətçi adlandırsınlar.

21 Azər gecəsi Təbriz silahlı qüvvələri müqavimətsiz olaraq təslim oldular. Həmin gecə silahlı xalq könüllülər şəhərin əmin-amanlığını qorudular. Pişəvərinin düzgün tədbiri nəticəsində Təbrizdə heç bir pozğunluq halı baş vermədi. Və (güneydə) Azərbaycan dövləti quruldu. Bəzi yerlərdə xırda toqquşmalar baş verdisə də onun dərhal qarşısı alındı.

Azərbaycan Həmkarlar İttifaqı Mərkəzi Şurasının orqanı "Qələbə" qəzetinin redaksiyası heyətində Pişəvəri ilə görüşümüz məndə daha dərin təəssürat yaratmışdır.

Pişəvəridən Xatirələr

Həmin qəzetin təşkili münasibətilə Pişəvəri redaksiya heyəti üzvlərini qəbul etdikdə, birinci nömrənin baş məqaləsini yazmağı mənə həvalə etdi. Məqalə Azərbaycan dilində yazılmalı idi. Riza şah dövründə Azərbaycanda bütün yazılar fars dilində getdiyi üçün mən o vaxta qədər ana dilimdə nəinki məqalə, hətta məktub belə yazmamışdım.

Çox fikirləşdikdən sonra həmin vəzifənin öhdəsindən gələ bilmədiyimi söylədikdə Pişəvəri dedi: "Mən başa düşürəm ki, sən nə üçün etiraz edirsən. İndiyə qədər siz farsca yazmağa adət etmişsiniz. Ana dilində yazmaq sizə çətin görünür. Siz öz ana dilinizin qüdrətini bilmirsiniz. Azərbaycan dilində nəinki məqalə, hətta yüksək səviyyəli elmi və bədii əsərlər yazmaq mümkündür. Əlbəttə fars dilinə adət etdiyiniz üçün əvvəlcə bir qədər sizə çətin olacaq. Lakin Azərbaycan dilində yazmağa adət etdikdən sonra fars dilində yazmaqda bəlkə də çətinlik çəkəcəksiniz".

Pişəvərinin dedikləri həqiqət idi. Çətinliklə olsa da, mən "Qələbə" qəzetinin birinci nömrəsinin baş məqaləsini təyin olunmuş mövzu əsasında ("Bizim əsas hədəf və məqsədimiz") Azərbaycan dilində yazdım. O zaman Pişəvəri "Azərbaycan" qəzetində yazdığı baş məqalələrin altına öz imzasını qoyardı. Biz gənclər hər işdə özümü Pişəvəriyə oxşatmağa çalışdığımız kimi mən də yazdığım məqalənin altına öz imzamı qoyub çapa verdim. Pişəvəri deyən kimi, sonralar fars dilində yazmaq bir qədər mənə çətin oldu. Pişəvəri olduqca təvazökar rəhbər və dövlət xadimi idi. Yaxşı yadımdadır.

Balaş Azəroğlu

"S.C.Pişəvəri haqqında Xatirələrim"dən:

Mən S.C.Pişəvərini ilk dəfə Ərdəbildə görüb onunla tanış olmuşam. 1944-cü ilin baharında o, "Sülh uğrunda mübarizə"nin nümayəndəsi kimi Ərdəbilə gəldi, birinci Səfəvi məktəbində geniş məruzə etdi. İkinci gün Ərdəbildə və Astarada olan, zindandan tanış olduğu yoldaşları ilə görüşdü. Təbrizə gedən gün mənə görmək istədiyini dedilər. Görüşünə getdim. Məni gören kimi "Mən səni şeirlərdən tanırdım, elə bildirdim sən də mənim kimi sacısaqqalı ağartmışsan, sən lap cavanmışsən. Sənin şeirlərini mən Təbrizdə çıxan "Vətən yolunda" qəzetində oxuyuram, xoşuma gəlir. Dilin sadədir, xalq başa düşən dildə yazırsan..." Ədəbi səpgidə şeir və ədəbiyyat haqqında çox gözəl və dərin mənalı fikirlər söylədi. Axırda: "Biz azad (dövlət tərəfindən idarə olunmayan) ruznamələrin (qəzetlərin) cəbhəsini yaratmışıq. "Ajirin" fars dilində çıxmasına baxma, şeirlərdən göndər çap edək. Tehrandan azərbaycanlılar çoxdur, qoy oxuyub tanış olsunlar..." Mən ağayı Pişəvəriyə xoş və dəyərlili fikirlərinə görə təşəkkür etdim və mütləq şeir göndərəcəyimi də dedim və bir neçə şeir də göndərdim. Ancaq gözlədim, şeirlərim "Ajir"də çap olmadı.

1945-ci ilin may ayında Bakıda Azərbaycanda Sovet hökumətinin yaranmasının 25-illiyini bayram edirdilər. İrandan və Təbrizdən də qonaqlar dəvət olunmuşdu. Tehrandan Məlikül-Şura Bahar və Pişəvəri, Təbrizdən müxtəlif təbəqələrin nümayəndələri ilə birlikdə şairlərdən M.Biriya, M.M.Cavuşı, Əli Fitrət, Ərdəbildən də mən Bakıya dəvət olunmuşduq.

Bakıda mehmanxanada Pişəvəri məni gören kimi şair Baharla tanış etdi və sonra

mənə dedi, sən mənə 50 tümən verməli-sən. Mənim bir şey başa düşmədiyimi görüb güldü. Sonra dedi: - Sənin Ərdəbildən "Ajir"ə göndərdiyin şeirləri mən qəzetdə çap etdim, ancaq qəzetdə Azərbaycan dilində şeir çap etdiyimə görə həmin nömrəni müsadirə etdilər və üstəlik redaksiya 50 tümən də cərimə olundu.

Biz Bakıdan Təbrizə qayıdanda Pişəvəri Tehrana yox, Təbrizə gəldi. Azərbaycan Demokratik Firqəsinin yaranması ilə bağlı işlərlə məşğul oldu, buradakı siyasi-iqtisadi durumu yaxından öyrəndi, xalqın müxtəlif təbəqələrində mövcud olan əhval-ruhiyyəni, arzu və istəkləri öyrəndi.

1945-ci ilin dekabrın 12-də (21 Azər günü) Milli Məclisin nümayəndələri Təbriz bələdiyyəsinin salonuna yığıldılar. Məclisi aqsaqqallar adından ağayı Şəbüstəri açdı. Sonra Mirrəhim Vilayi nümayəndələrin siyahısını oxuyanda adı çəkilən gəlib səhnədə qoyulmuş qurana əlini basıb milli hökumətə sədaqətli xidmət edəcəyini and içirdi. Mən də öz növbəmdə gedib qurana and içəndə aşağıdakı şeiri oxudum

*Sən azər oğlusan,
məzlumam demə,
Bu el azadlığın soracağındadır.
Mübariz doğulub, mübariz ölmək
Bizim bu ölkənin torpağındadır.*

Tənəffüs zamanı nümayəndələr bu şeirə görə gəlib məni təbrik edirdilər. Qurultay 2 gün çəkdi və baş vəziri (naziri) və vəzirləri seçdi. Baş vəzir ağayı Pişəvəri bölgələrdən gəlmiş nümayəndələri 2 gün qəbul etdi, arzu və qeydlərini dinlədi. Ərdəbildən gəlmiş nümayəndələri qəbul edəndə bizə Şahsevən tayfaları ilə dostluq etməyi məsləhət gördü. Sonra üzünü mənə tutub dedi, sən Təbrizdə qal, sənə söhbət olacaq. İki gündən sonra getdim görüşdük. Əvvəlcə konqre haqda fikrimi soruşdu, sonra konqrenin qərarları, xüsusilə Azərbaycan dilinin rəsmi dövlət dili olması haqda olan qərarın xalqın həyatında olacaq təsirini izah edib uşaqların doğma dildə daha tez, daha yaxşı savadlanmasına şərait yaradacağını söylədi.

O, elm, mədəniyyət, ədəbiyyat haqqında söhbət açdı, axırda sözünü yekunlaşdıraraq, "dostum M.Biriya indi maarif vəziridir, belə fikirləşirəm ki, sən ona kömək edəsən, birinci müavin olasan.

Onun bu təklifi o qədər gözlənilməz oldu ki, deyəcəyimi bilmədim, susdum. Pişəvərinin məndən cavab gözlədiyini görəndə dedim: - "Mən Bakıda 10-cu sinfi qurtarmışam, maarif sahəsində heç vaxt işləməmişəm, bildiyimiz kimi Təbrizdə qocaman müəllimlər var, mən vəzir müavinini kimi onlara nə göstəriş verə bilərəm" dedim. O mənə qulaq asıb dedi: - "Sözlərin düzdür, ancaq biz də dövlət idarə etməmişik, onu da bil ki, inqilab etmək nə qədər çətindirsə onu qorumaq, axıra çatdırmaq ondan da çətinidir. İndi biz Milli Hökumət qurmuşuq, nə qədər çətin olsa da onu qorumaq, tədbirləri həyata keçirməliyik" deyib, o, fikrə getdi. Mənə elə gəldi ki, o məndən cavab gözləyir. Fikirləşdim ki, bir də təkid etsə razı olmalıyam. Ancaq o cavab gözləmədən dedi, onda. M.Çəşməzərlə birlikdə Dövlət Radio Verilişlərinə rəhbərlik elə, çalış verilişlər təmiz Azərbaycan dilində olsun. Özün verilişlərə bax, məqalələri redaktə elə, çünki ziyalılarımız fars dilində təhsil aldıqları üçün yazılarında fars sözləri çox işlədirlər.

Bəzən elə olur ki, elə bil yazılar farscadan tərcümə olunub.

Mən Pişəvərinin qeydindən sonra radioda işə başlayan kimi verilişdə gedən məqalələri əvvəlcə özüm oxudum, imkan daxilində fars sözlərini Azərbaycan sözləri ilə əvəz etdim. Pişəvərinin bu tapşırığından istifadə edərək radioda ədəbi gecələr təşkil etdik, bu gecələrdə ana dilində yazılmış şeirlər, hekayələr oxundu. Bu da ana dilimizin səlisləşməsinə və saflaşmasına kömək oldu.

1945-ci ildə Təbrizdə telefonlar mərkəzlə idarə olunurdu. Danışmaq istəyəndə əvvəlcə telefon mərkəzinə zəng edib istədiyini nömrəni mərkəz vasitəsilə birləşdirirdilər.

Pişəvərinin tapşırığına görə onun baş vəzirlikdəki telefonu bütün vəzirlər ilə ayrıca xətt ilə birləşdirilmişdi. Növbə radio komitəyə çatanda mən telefon ustasını özümə baş vəzirliyə apardım. Bu zaman onun otağında bir qadın Pişəvəri ilə ötkəm-ötkəm danışdı (sonradan öyrəndim ki, o Ərdəbilin Yurdçu mahalından məşhur mülkədar Əzəmətxanım idi.

1946-cı ilin payızından başlayaraq gərginlik daha da artdı, Tehran radiosu demək olar ki, hər gün Azərbaycanın əleyhinə verilişlər verir, Pişəvəri də Təbriz radiosundan onları ifşa edən çıxışlar edir və bu çıxışlar "Azərbaycan" qəzetində dərc olunurdu. Tehran hökuməti seçkilərə nəzarət etmək adıyla Təbrizə qoşun hissələri göndərməsinə tələb edirdi, Pişəvəri onların işğalçılıq niyyətlərini bildiyi üçün Azərbaycan özü seçkiləri keçirəcəyini deyirdi.

Moskva Qəvəmil-Səltənənin şimaldakı neft haqda onlara verdiyi vədə inanaraq Pişəvərinin iranlı şah qoşununun Təbrizə seçkilərə nəzarət üçün gəlməsinə razı olmasını istəyirdi və bu işdə təkidli idi.

Sovetlərin bu təkidli nəticəsində şah qoşunu Zəncana gəldi və bu işğalçı qoşun gələn kimi Zəncanda demokratlara və əhaliyə divan tutmağa başladı. Bu zaman, vəziyyətin gərginləşdiyini gören Pişəvəri Milli Məclisin iclasını çağırırdı. Bu məşvərət iclasına Milli Məclisin Təbriz və Təbriz ətrafında olan nümayəndələri toplandı. Pişəvəri vəziyyəti qısa sərb edərək sonra Milli Məclisin üzvlərinin fikirlərini soruşdu.

Nümayəndələr hamısı bir nəfər kimi düşməyə müqavimət göstərilməsini və milli hökuməti müdafiə etmək qərarında olduqlarını bildirdilər.

Bu qərardan sonra hərbi hazırlıq gücləndirildi, Təbriz ətrafında səngərlər qazıldı, milli qoşun mübarizəyə hazır vəziyyətinə gətirildi. Pişəvəri hər gün saat 18:00-da hökumət binasının balkonunda çıxış edib əhalini baş verən hadisələrlə tanış etməyi və eyni zamanda düşməyə cavab verməyə hökumətin qadir olduğundan heç bir nigarançılığa səbəb olmadığını deyirdi.

Tehrandan və Təbrizdən olan sovet hökumətinin konsulluqları isə onun Təbrizdən çıxmasını istəyirdilər. Belə ağır günlərin birində mitinqə yığışanlara Biriya müraciət edib əhalini sakitliyə dəvət edərək şah qoşunlarının Təbrizə seçkiyə nəzarət etmək üçün gəldiyini və bunun heç bir nigarançılığa səbəb olmadığını, onların seçkidən sonra gedəcəyini dedi. Əslində bu xəbər şəhərdə daha çox nigarançılığa səbəb oldu.

İkinci gün də Biriya çıxıb həmin sözləri təkrar edəndə əhali Pişəvərinin Təbrizdə olmadığını anladı və sonrakı gün mitin-

qə gələn olmadı. Mən bu olaylardan sonra müəyyən müddət gizli yaşadığından sonra Bakıya gəldim... Mən Bakıya İçərişəhərdə Əli Tudənin yaşadığı evə köçdüm.

May ayının son günləri idi, havalar artıq qızışmışdı. Bakıda olan fədayi və tələbə yoldaşlarımızın çoxu hər gün axşamüstü dəniz kənarı parka çıxırdı. Bura bir növü cənubluların görüş yeri idi. Bir gün Əli ilə axşamüstü sahildən evə gələndə qonşumuz dedi ki, sizin yoldaşlardan bir nəfər gəlmişdi, sizi xəbər aldı. Gedəndə dedi ki, evdə olsunlar yarım saatdan sonra gələcəyəm. Biz yarım saatdan sonra qarında MH-nin maliyyə naziri ağayı İlhamini görəndə təəccüb etdik, görüşəndən sonra İlhami dedi:

- Ağayı Azəroğlu, mən sizin dalmızca gəlmişəm, aşağıda maşın gözləyir, zəhmət olmasa geyinin gedək.

Sonra da Əliyev, "yoldaş Tudə, Azəroğlu axşam gec gəlsə darıxmayın." - dedi. Bu sözləri yaxşı tanıdığım İlhami dedi ki, üçün heç nə soruşmadan onunla getdim.

Küçədə maşın var idi, içəridə Ağayı Qiyami oturmuşdu, görüşdük. Biz oturdandan sonra maşın hərəkət etdi, yenə hara gətdiyimizi bilmədim. Maşın şəhərdən çıxıb Mərdəkan yolu ilə hərəkət edəndə fikirləşdim ki, yəqin "Yaşıl bağ"a, gedirik. Bəlkə Təbrizdən təzə gələn var, görüş olacaq. Mən sonradan öyrəndim ki, gətdiyimiz bağ M.C.Bağirovun Zuğulbadaki bağı imiş. Biz ora çatanda həyətdə MH-nin vəzirlərini, generallarını gördüm. Biriya, M.Rəhim, Mirqasım, şairlərdən S.Vurğun, S.Rümtəm bir tərəfdə dayanıb söhbət edirdilər. Görüşəndən sonra Mirqasım yavaşdan qulağıma dedi ki, heç bilirsən bizi bu dəniz kənarındakı bağa niyə toplayıblar?

Mən dinmədim. O dedi: - "Əvvəlcə bizi aparıb görünən dənizdə yaxşıca isladılıb sonra yaxşıca şallaq vuracaqlar ki, nə üçün vuruşmadınız, milləti, Vətəni qoyub gəldiniz".

Əlbəttə bu sözlər zarafat idi. Ancaq MH-in vəzirlərini, generallarını bir yerdə görəndə adam fikirləşir ki, doğrudan da bunların vətəni qoyub qaçmasına heç cürə haqq qazandırmaq olmazdı. Ancaq məsələ heç də belə deyildi, onları təcridatda qədr silahlanmış İran şah ordusunun qarşısını almaq üçün sərhəddəki cəbhədən zorla geri çağırılmışdılar. Niyə? Bunu Moskva bilirdi...

Qonaqlar həyətdə çox da gözləməli olmadılar. Qarşıdakı otaqda qabaqda M.C.Bağirov, yanında ağayı Pişəvəri, Padiqan, Cahanşahlu, general Kaviyan, general Qulam Yəhya, onlarla bərabər Nazirlər Sovetinin sədri Teymur Quliyev və başqa vəzifəli şəxslər gəldilər. Bağirov həyətdə onları gözləyən qonaqlarla təkbətək görüşəndən sonra hamını otağa dəvət etdi. Onun qısa çıxışından bu məclisin ancaq tanışıq mənası daşdığı məlum oldu. O, ilk sözü Pişəvəriyə verdi.

Pişəvəri əvvəlcə yoldaşlarından və öz adından ev sahibinə təşəkkür etdi və sonra hadisələrin Təbrizdə bu gün baş verdiyi şəkildə olacağına əvvəlcədən məlum olduğunu və Milli Hökumətin Təbrizi tərk etməyə məcbur edilməsinin düzgün olmadığını, hadisələrin bugünkü şəkildə nəticələnməsini yerində şərh etdi.

Pişəvərinin çıxışı Bağirovun gözlədiyinin əksinə olsa da o, narazılığını bürüzə verməmək üçün "Görək ağayı Padiqan nə deyir" Padiqana söz verdi. Padiqan Pişəvəri kimi acı danışmasa da o da hadisələrin bu şəkildə olmasından narazılığını bildirdi.

(Davamı gələn sayımızda)